

ETÜDLER

Muasır iktisat sistemini tarif ve tayine yarıyabilecek unsurlar

Yazan:

H. LAUFENBURGER

Paris Hukuk Fakültesi Profesörlerinden.

Yaşamakta olduğumuz devrin iktisadî hayatını adlandırmağa yarıyacak terimi bulmak, gelecek asrın iktisatçılarına ait bir iş olacaktır. Tarihi iktisat okulu mensuplarından **Werner Sombart** tarafından kapitalizm'in sona erdiği beyan edilelidenberi aradan otuz yılı aşan bir zaman geçmiş bulunmaktadır. Günümüze kadar hiç kimse, bu tabirin - yani kapitalizm'in - medlülünü eksiksiz bir şekilde tayin ve tespite muvaffak olamadı. İlk bakışta, kapitalist denen rejim, hürriyetle ferdi mülkiyet ve iktisadî kudrete dayanır gibi gözükmektedir. Bu üç unsura dayanan bir tarif, emin bir tarif olmadıktan başka, derhal bazı şüpheleri davet edecek mahiyettedir. Başlangıcındanberi kapitalizm, serbest rekabete — ilkin tesir sahası mahdud, bilahare kartellerin sağladığı mekanizmayla genişleyen ve umumileşen mukavelelerle — engel olmuştur. Devlet, bu inhisarcı durumu bertaraf etmek için, kapitalizm'i en tesirli silâhlarından birinden mahrum etmek maksadile müdahale etmiştir. Ancak, kapitalist çağın evrimi nihayete ermiş değildir. Şahit olduğumuz ileri derecedeki güdümcülüğün (dirigisme) tepkisini hesaba katmak lâzımdır. İkinci Cihan Harbinin ertesinde, hürriyete avdet, en çok duyulan paroladır.

Kâr elde etmek gayesiyle istihsal vasıtalarının ferdi temellüğe mevzu oluşu, umumiyetle, kapitalist rejimin ikinci ayırıcı vasfı olarak kabul edilmektedir. Fakat bu husus dahi aydınlatılmağa muhtaçtır: Acaba mülkiyetin milyonlarca aksiyonere taksim edilmiş olması, bu rejimin hakim vasfı mıdır? Yahut, bu aksiyonerlerden bir kaçının yararına olarak vücut bulmuş malî temerküz, kapitalist rejimin

fârik vasfı ve aynı zamanda ona karşı yöneltilen tenkitler için hareket mebdעי midir? Bu bakımdan kapitalizm'in gelişmesinde düz bir hat, günümüze kadar fark ve temyiz edilmez. Avrupada anonim şirketler, cesim sınaî servetlerin vücut bulmasına karşı bir aksülamel sayılabilir. Bilâkis A.B.D.nde bu çeşit şirketler, pek küçük bir azlığın malî hakimiyetinin kaynağını teşkil eder. Hitam bulan harp, görünüşe göre, mevzubahis memlekette bir para aristokrasisinin teşekkülünü en ileri derecede tamamlamış ve fiile çıkarmıştır. Gerçekten, muhasemat esnasında, 1940 haziranından 1944 ekimine kadar olan devrede harp taahhüt işlerinin 175 milyar dolardan fazla tahmin edilen bedellerinin %66 ya varan miktarı yüz sınaî müessese tarafından tahsil edilmiştir. Amerika ekonomisinin başında gelen dev cesametindeki yalnız iki teşebbüse isabet eden sipariş tutarı, 60 milyar dolardır. Sınaî mülkiyetin, sermaye şirketleri mekanizması yoluyla, dağınık bir mahiyet arzetmesi tamamen zahinidir. "Security and Exchange Commission" a göre, A.B.D. nde aksiyen halinde ihraç edilen sermayenin yarısı, nüfusun %0,06 sının elinde dönüp dolmaktadır.

Bilindiği üzere, Almanyada, birkaç metallürji, kimya ve havayolu konzerninin temsil ettiği büyük sermaye sahibi sınıf, nasyonal-sosyalist rejimin cürüm şeriki ve mahmisi olmuştur. Harbin finansmanı, işçilerin, icbar edildikleri malî fedâkârlık kadar, kazançlarını artık başka yollarda nasıl kullanacaklarını kestiremeyen büyük sanayi erbabının kolayca kaydolunup iştirak ettikleri istikrazlarla sağlanmıştır.

Varılan bu yeni merhale, kapitalizm'in üçüncü fârik vasfını ortaya koymaktadır: Hissedarların murakabesinden kendisini tedricen kurtarmış olan "büyük patronluk" (le grand patronat) un iktisadî ve siyasi nüfuzunu... Ancak, bu hususta da müvazeneyi temin eden mukabil sikket harekete geçmekte geçikmedi. A.B.D. de işçi sendikaları şefi, büyük tröstlere karşı sözünü tam manasile geçirebilmektedir. Bugün Hükümet, business-boss kadar labour-boss'dan da çekinmektedir. Emegi temsil eden sermaye (Capital travail'nin), benzetiş yolu ile yaptığımız mukayeseyi fazla ileri götürmeden, dar manasile sermayeye karşı direndiği söylenebilir. Gerçekten, iki işçi sendikasının—A.F.L. ve C.I.O. — amerikalı liderleri, devletin fazla kazançları kendine sağlamak kaygusuyle kapitalist aksiyoneler tarafından ısrarla talep olunan tevzi edilecek temettü miktarını tahdit ettiği bir zamanda, ücretleri durmadan arttırmak suretile kendi işçi "aksiyoneler" i yararına bir temettü fazlası sağlamak için birbirleriyle yarış etmektedirler.

Bu şartlar içinde kapitalizm insicamlı bir sistem sayılabilir mi? ve **Werner Sombart**'in tasavvur ettiği gibi iviçe kaydetmeyen bir ge-

lişmeden bahsetmek mümkün müdür? Günümüzde, bu sözde "rejim"-de, inhitat belirtileri kadar canlanma işaretleri de müşahede edilmektedir. Dava hiç bir bakımdan hitam bulmuş değildir. İlk bakışta sona ermiş gibi gözüken meseleyi tazeleme yolları geniş ölçüde açıktır. Bugünkü künya, otorite bulhrianiyle hürriyet hasreti arasında sallanmaktadır. Fena sevk ve idare edilen ekonomik işler ve paranın istikrarsızlığı, eskileri mahvolurken ortaya yeni servetler çıkarmaktadır. Ferdî mülkiyet mefhumu ciddi sarsıntılara maruz kalmış ve ekseri hallerde boş bir kalıp haline inkilâp etmiş bulunmaktadır. Mallar ve toprak hususî şahısların tasarrufunda itibarî bir şekilde kalmağa devam ettiği müddetçe, camianın gözünü diktiği mevzu, "gelir"dir. Fransada kollektif mülkiyet, sahasını genişletme kudretini devletleştirme hareketlerinden alınırken A.B.D. de, devlet parasiyle finanse edilen harp sanayii hususî teşebbüse iade edilmek üzere tedricen tasfiye edilmektedir. A.B.D.de müteşebbislerin kudreti tekrar kendini göstermekte ve Rooseveltin New Deal'inden arta kalan herşeyi süpürür gibi gözükmektedir. Bilâkis Avrupa'da, bayındırlık - kalkınma işleri mes'uliyetini üzerine aldığı nispette Devlet, en büyük müteşebbis haline gelmektedir; esasen bundan başka amele sendikaları, kâh devletleştirmeler dolayisile kapitalistlerin nüfuzunun bertaraf edilmesi, kâh müteşebbislerin devlet memur veya mümessili haline inkilâbı çarelerini temin etmektedirler.

"Kapitalist" terimini iktisadî bir sistemin tarif ve tayinine has bir terim saymakta ısrar edenler için Rusyadaki durum, hususile güçlük arzeder. Bu "sözde kollektivizm"e, devlet kapitalizmine istihale etmek suretile tereddidi ettiği atf ve isnat edilmiştir. Acaba bu cümleden ne anlamak lâzımdır? Sanayi kesiminde Devlet Tröstleri (bu terim, terminolojideki karışıklığı bir kere daha ortaya koymaktadır), camia adına başlıca istihsal dallarını işletmektedirler. Kâra gelince: bunun amortisman ve yatırımlardan geri kalan kısmı, — esasen ve en büyük ölçüde — muamele vergisi hasılâtına dayanan devlet bütçesi varidat kalemlerine girer. Bu sistem, ancak ameleler arasında rekabetin son dereceyi bulması ve şahsî inisiyativin mükâfatlandırılmasıyle işleyebilir. Sovyet Rusya Cumhuriyetleri Birliğinde maaş ve ücret baremindeki dereceler, Avrupa veya Amerikanın herhangi bir memleketindekinden çok daha fazladır. Böylece, kapitalist müteşebbisin ademi mevcudiyetine mukabil, satın alma kudretindeki açık nispetsizliğin ortaya çıkardığı yeni bir işçi aristokrasisi teşekkül etmektedir. "Çift fiyat" müessesesi, Sovyet Rusyayı sınıf esasına dayanan yeni bir rejimin diyarı haline sokmuştur. Bu ülkede herkes, azçok şiddetli bir rasyonman sisteminin

çerçevesi içinde, iptidai ihtiyaçlarını tatmin edebilmektedir, fakat yeter miktarda malî vasıtaya sahip olanlar — yüksek tabakaların mümessilleri —, unumiyetle narhın dört misli yüksek bir fiyat ödemek suretile serbest piyasada Rus ekonomisinin bütün arta kalan kısmından faydalanabilirler. Maliye sahasında gittikçe ikramiyeli istikrazlara dayanan bir kredi tekniğinin terviç edilmesi, kezaîlik iktisadî müsavatsızlığı şiddetlendiren bir husus olarak kaydedilmek icap eder. Nitekim bu yolla 1946 yılı mayıs ayında Sovyet Hükûmeti, 20 milyar rublelik bir istikraz akdine tevessül etmiştir. Bu istikrazın nazarı olarak %4 nispetinde bir gelir sağlıyan faizi — bütün hâmillere tevzi edilecek yerde — ikramiye şeklinde müstakrizlerin üçte birine dağıtılmaktadır. Bu ikramiye usulü, Rus ekonomi bünyesinde servet müsavatsızlığını görünür şekilde arttırmaktadır. Bundan ötürü, piyangoyu tam bir kapitalist müessese saymak caizdir.

Muasır iktisadî hayatın fârik vasfını, bir taraftan, hususî mülkiyetle âmmeye ait mülkiyet arasında, diğer taraftan teşebbüslerin hususî şahıslarca idaresiyle âmme tarafından idaresi arasında yeni bir muvazenin araştırılması teşkil eder. Kapitalist rejimin hemen hemen başlangıcında kendini gösteren devlet müdahalesi, bilhassa 20 ci asrın ilk yarısı boyunca büyük bir vüs'at kazanmıştır.

İktisadî ve içtimâî hayata müdahale hususunda Devlet iki vasıtaya maliktir: Vasitasız müdahale metodu, kâh hususî mülkiyet yerine âmmeye ait mülkiyeti ikame etmek, kâh gelirin unsurlarını teşkil eden emtia fiyatlarıyla hizmet ve sermaye fiyatlarını sevk ve tanziminden ibarettir. Gerek devletin bünyevî reformlar gerçekleştirmek yahut ta konjonktüre tesir etmek için kendini yeter derecede kuvvetli hissetmemesi ve gerek dolambaçlı müdahalenin daha ucuza mal ve daha tesirli olması dolayısıyla resmî makamlar, aynı gayeye varmak maksadile gittikçe vasıtalı usullere başvurmuşlardır: Modern devletler, para amelîyeleri ve devlet elindeki malî vasıtalarından istifade suretile iktisadî rejime derinlemesine tesir icra etmekte ve ferdîyetçi temayüllerle kollektivist temayüller arasında bir uzlaşma ve muvazene gerçekleştirmektedirler.

Vasitasız müdahale vasıtaları bazan sporadik ve zuhurata tâbi, bazan metodik ve devamlıdır. Bu usullerden birincisine misal olmak üzere Devlet tarafından zâfa düşen teşebbüslere yapılan yardımı tebarüz ettirmek gerektir. Nitekim - hususile 1929 buhranındanberi - Fransız Hükûmetleri, zor bir durumda olan bankalara muvakkaten yardım etmiş, vapur kumpanyalarını müşkil durumdan kurtarmış ve şimendiferlere yeni bir duruma intibak devrine geçmek imkânını sağ-

lamışlardır. Daha henüz bu safhada iktisadî alandaki müdahalenin — âmme hizmeti mefhumunun evrimi dolayısıyla — sürekli mahiyeti kendini gösterir. Fakat ekonomik alanda hususî teşebbüsle âmme teşebbüsü kesimlerini tayin ve tefrik güçtür. Demiryolları, iki kesim arasında intikalî ve mütevassıt şeklin hususî vuzuhla belirlediği bir mevzu teşkil eder. Demiryolu münakalâtı kâr güden kapitalist bir istismar mevzuu olmaktan çıkalı, uzun zaman olmuştur. Tarifeler artık işletme hesaplarında muvazene teminine göre değil ve fakat halkın menfaatlarına en iyi şekilde cevap verecek iktisadî faaliyetlerin tanzim ve idaresine göre tayin edilmektedir. Ham madde ihtiyaçlarının teminini sağlamak, ihracatı kolaylaştırmak ve ithal maddelerinin maliyetini pek fazla ağırlaştırmamak üzere teşebbüsler, rüçhanlı tarifelerden istifade ettirilmektedirler. Bundan başka, işçilerin oturdukları yerden fabrikaya gitmek için ödedikleri nakliye ücreti maliyetin hissedilir derecede altında bulunmaktadır. Ulaştırma alanındaki bu güdümcü telâkki dolayısıyla ortaya çıkan geçici veya devamlı açığı kapamak maksadile gerekli meblağı bulmak, Hazineye düşmektedir. Hazine bu meblağı, ya vergi ya da istikraz yoluyla temin eder. Aynı temayül, deniz ve hava ulaştırmalarında, su, gaz elektrik v. s.... işlerinde farkedilmektedir. Bu evrimin nihâî safhasını, şimdiden muayyen ve yeknesak bir doktrinini ortaya koymak mümkün olmıyan devletleştirme teşkil eder. İngilterede kömür madenlerinin tedrici surette artan devletleştirilmesi, kömür işletmelerinin tatmin edici bir randıman sağlayamıyacak derecede pek dağınık olması gibi, kısmen kapitalizme mahsus delillere dayanılmak suretile ileriye sürülmektedir; keza lik mevzubahis ülkede devletleştirme, maliyet fiyatını düşürmeğe ve bu yolla tatminkâr bir kâr marjını yeniden temine elverişli bir temerküz vasıtası olarak telâkki edilmektedir. Bütün Fransada fiilen sona erdirilmiş olan aynı amelîyenin, harbin entesinde ortaya çıkan ihtilâlcî bir temayülden ileri geldiği gayri kabili cerhdîr. Daima milletin elinde bulunması lâzımgelen yeraltı servetinin iekrar ona iadesi, her çeşit istihsalile her nevi millî istihlâkin temelini teşkil eden bir enerji âmilinin bir âmme hizmeti mevzuu olduğunun teslimiyle kabul edilmesi..., gibi sırf teknik mahiyetteki fikirlerin tesir sahası daima pek mahdut olmuştur. Fransa, devletleştirme yolunda hususile ileriye gitmiş bulunmaktadır. Büyük mevduat bankalarının kısmen devlete devri keyfiyeti, kredi işlerinin sevk ve tanzimi yoluyla iktisadî hayatın dizginlerini devletin eline vermek hususundaki kayguyu gayrikabili inkâr bir şekilde göstermektedir. Bu müdahalenin aldığı şekiller ne olursa olsun, şimdiden, bütün memleketlerde mülkiyet mefhumunun zayıfladığına şahit olmaktayz. Hususî ve ferdî mülkiyet, hukukî bakımdan, A.B.D. de olduğu gibi garbî Avrupada da

çerçevesi içinde, iptidai ihtiyaçlarını tatmin edebilmektedir, fakat yeter miktarda malî vasıtaya sahip olanlar — yüksek tabakaların mümessilleri —, umumiyetle narhın dört misli yüksek bir fiyat ödemek suretile serbest piyasada Rus ekonomisinin bütün arta kalan kısmından faydalanabilirler. Maliye sahasında gittikçe ikramiyeli istikrazlara dayanan bir kredi tekniğinin terviç edilmesi, kezalik iktisadî müsavatsızlığı şiddetlendiren bir husus olarak kaydedilmek icap eder. Nitekim bu yolla 1946 yılı mayıs ayında Sovyet Hükümeti, 20 milyar rublelik bir istikraz akdine tevessül etmiştir. Bu istikrazın nazarı olarak %4 nispetinde bir gelir sağlıyan faizi — bütün hâmillere tevzi edilecek yerde — ikramiye şeklinde müstakrizlerin üçte birine dağıtılmaktadır. Bu ikramiye usulü, Rus ekonomi bünyesinde servet müsavatsızlığını görünür şekilde arttırmaktadır. Bundan ötürü, piyangoyu tam bir kapitalist müessese saymak caizdir.

Muasır iktisadî hayatın fârik vasfını, bir taraftan, hususî mülkiyetle âmmeye ait mülkiyet arasında, diğer taraftan teşebbüslerin hususî şahıslarca idaresiyle âmme tarafından idaresi arasında yeni bir muvazenin araştırılması teşkil eder. Kapitalist rejimin hemen hemen başlangıcında kendini gösteren devlet müdahalesi, bilhassa 20 ci asrın ilk yarısı boyunca büyük bir vüs'at kazanmıştır.

İktisadî ve içtimaî hayata müdahale hususunda Devlet iki vasıtaya maliktir: Vasıtasız müdahale metodu, kâh hususî mülkiyet yerine âmmeye ait mülkiyeti ikame etmek, kâh gelirin unsurlarını teşkil eden emtia fiyatlarıyla hizmet ve sermaye fiyatlarını sevk ve tanzimden ibarettir. Gerek devletin bünyevî reformlar gerçekleştirmek yahut ta konjonktüre tesir etmek için kendini yeter derecede kuvvetli hissetmemesi ve gerek dolambaçlı müdahalenin daha ucuza mal ve daha tesirli olması dolayısıyla resmî makamlar, aynı gayeye varmak maksadile gittikçe vasıtalı usullere başvurmuşlardır: Modern devletler, para ameliyeleri ve devlet elindeki malî vasıtalarından istifade suretile iktisadî rejime derinlemesine tesir icra etmekte ve ferdiyetçi temayüllerle kollektivist temayüller arasında bir uzlaşma ve muvazene gerçekleştirmektedirler.

Vasıtasız müdahale vasıtaları bazan sporadik ve zuhurata tâbi, bazan metodik ve devamlıdır. Bu usullerden birincisine misal olmak üzere Devlet tarafından zâfa düşen teşebbüslere yapılan yardımı tebarüz ettirmek gerektir. Nitekim - hususile 1929 buhranındanberi - Fransız Hükümetleri, zor bir durumda olan bankalara muvakkaten yardım etmiş, vapur kumpanyalarını müşkil durumdan kurtarmış ve şimendiferlere yeni bir duruma intibak devrine geçmek imkânını sağ-

lamışlardır. Daha henüz bu safhada iktisadî alandaki müdahalenin — âmme hizmeti mefhumunun evrimi dolayısıyla — sürekli mahiyeti kendini gösterir. Fakat ekonomik alanda hususî teşebbüsle âmme teşebbüsü kesimlerini tayin ve tefrik güçtür. Demiryolları, iki kesim arasında intikalî ve mütevassıt şeklin hususî vuzuhla belirlediği bir mevzu teşkil eder. Demiryolu münakalâtı kâr güden kapitalist bir istismar mevzuu olmaktan çıkalı, uzun zaman olmuştur. Tarifeler artık işletme hesaplarında muvazene teminine göre değil ve fakat halkın menfaatlarına en iyi şekilde cevap verecek iktisadî faaliyetlerin tanzim ve idaresine göre tayin edilmektedir. Ham madde ihtiyaçlarının teminini sağlamak, ihracatı kolaylaştırmak ve ithal maddelerinin maliyetini pek fazla ağırlaştırmamak üzere teşebbüsler, rüçhanlı tarifelerden istifade ettirilmektedirler. Bundan başka, işçilerin oturdukları yerden fabrikaya gitmek için ödedikleri nakliye ücreti maliyetin hissedilir derecede altında bulunmaktadır. Ulaştırma alanındaki bu güdümcü telâkki dolayısıyla ortaya çıkan geçici veya devamlı açığı kapamak maksadile gerekli meblağı bulmak, Hazineye düşmektedir. Hazine bu meblağı, ya vergi ya da istikraz yoluyla temin eder. Aynı temayül, deniz ve hava ulaştırmalarında, su, gaz elektrik v. s..... işlerinde farkedilmektedir. Bu evrimin nihaî safhasını, şimdiden muayyen ve yeknesak bir doktrinini ortaya koymak mümkün olmıyan devletleştirme teşkil eder. İngilterede kömür madenlerinin tedrici surette artan devletleştirilmesi, kömür işletmelerinin tatmin edici bir randıman sağlıyamıyacak derecede pek dağınık olması gibi, kısmen kapitalizme mahsus delillere dayanılmak suretile ileriye sürülmektedir; kezalik mevzubahis ülkede devletleştirme, maliyet fiyatını düşürmeğe ve bu yolla tatminkâr bir kâr marjını yeniden temine elverişli bir temenküz vasıtası olarak telâkki edilmektedir. Bütün Fransada fiilen sona erdirilmiş olan aynı amelîyenin, harbin ertesinde ortaya çıkan ihtilâlcî bir temayülden ileri geldiği gayri kabili cerhdir. Daima milletin elinde bulunması lâzımgelen yeraltı servetinin iekrar ona iadesi, her çeşit istihsalile her nevi millî istihlâkin temelini teşkil eden bir enerji âmilinin bir âmme hizmeti mevzuu olduğunun teslimiyle kabul edilmesi..., gibi sırf teknik mahiyetteki fikirlerin tesir sahası daima pek mahdud olmuştur. Fransa, devletleştirme yolunda hususile ileriye gitmiş bulunmaktadır. Büyük mevduat bankalarının kısmen devlete devri keyfiyeti, kredi işlerinin sevk ve tanzimi yoluyla iktisadî hayatın dizginlerini devletin eline vermek hususundaki kayguyu gayrikabili inkâr bir şekilde göstermektedir. Bu müdahalenin aldığı şekiller ne olursa olsun, şimdiden, bütün memleketlerde mülkiyet mefhumununun zayıfladığına şahit olmaktayz. Hususî ve ferdî mülkiyet, hukukî bakımdan, A.B.D. de olduğu gibi garbî Avrupada da

şüphesiz berdevamdır. Ancak, gittikçe, hükümetler bunun şumul sahasını tahdid yahut da — bu saha dahilinde — öz mahiyetini değiştirecek tadilâta tevessül etmektedirler. Fransada bina kiralarının stopu, fiilen hakiki bir istimlâke müntehi olmaktadır, arazi kira bedellerinin — buna muvazi olarak — son defaki tanzimi, işleticinin hukukunu mülk sahibinininki zararına takviye etmiş bulunmaktadır. Harpten sonra dahi, tevzi tâbi temettüün dolambaçlı şekillerde devam eden tahdidi, menkul mülkiyet bakımından çok ağır bir darbe teşkil etmiştir. Fakat muasır mülkiyeti bazı bakımlardan içi boş bir kalıba inkilâp ettirecek tehlikeli bir mahiyet arzeden, para kıymetinin düşmesidir. Gerek mâmeleklerin bünyesi ve gerek gelini teşkil eden unsurların husulü bakımlarından olsun, vasıtalı usul kendisini, işte bu noktada göstermektedir.

Para, bir meta olmaktan çıkmalı uzun zaman olmuştur. Altın, şüphesiz, bütün cazibesini muhafaza etmektedir. Fakat iç ekonomik münasebetlerde, para olmak sıfatile, bütün görevlerini kaybetmiş ve bir iddihar unsuru olmuştur. Dış ekonomik münasebetler bakımından altının hareketleri, artık serbest olmayıp bilâkis sıkı usullere bağlanmış ve sert hükümlere tâbi tutulmuştur. Fidüsiyer para, altından tamamen ve kesin olarak ayrılmıştır.

Para — kanunî olsun, kaydî olsun —, bütün millî ekonomilerde güdümcü iktisat sisteminin (dirigisme économique) en mükemmel unsuru haline gelmiştir. Bir taraftan emisyon müessesesi tedavül hacmini ekonomik hayatın ihtiyaçlarına ve konjonktürel duruma uydurmağa çalışırken diğer taraftan, kaydî para "istihsal" eden mevduat bankalarına âmme hizmeti gördürülmekte ve bunlar, eşya tevziyle para politikasını ahenkleştirmek maksadile sıkı bir mürakabeye tâbi tutulmaktadırlar. Beynelmilel alanda döviz fiyatlarının tayini keyfiyeti, dış ticarete veçhe vermek ve sermaye celbi için, gittikçe, bir vasıta olarak belirmektedir.

Fakat tebarüz ettirilmesi gerekli hususlar bu noktalardan ibaret değildir. Para, artık yalnız bir kıymet ölçüsü, bir tediye vasıtası ve fena bir kıymet nâkili değil, bunlardan başka, bütçe açıklarını kapamak için büyük ölçüde faydalanılan mütemmin bir menba teşkil etmektedir. Husulü istenmiş veya tesadüfî ve ârizî olsun para kıymetinin düşmesi, yalnız hususî şahıslar arasındaki borç ve alacak münasebetlerine tesir etmekle kalmayıp fakat üstelik, enflâsyon âmme varidatını şişirdiği için ve bu şişirme nispetinde — borçların mutlak miktarı bundan ötürü değişmeden — âmme borçlarının yükünü hafifletmektedir. İhraç müessesesi açtığı avanslarla veya Hazine

bonolarını iskonto suretile Devletin emrine para verdiği zaman yaptığı iş, bu suretle elde edilen "para'yı bütçe varıdat kalemi haline kalbetmek ve miktarları sabit kalan alacakların aslı üzerinden enflasyon mekanizmasıyla kapalı bir şekilde vergi almaktan ibarettir. Ancak bütün bu açık ve kapalı istimplâk usulleri, Devleti mukabil külfetler altına girmek hususunda berî kılmaktan uzaktır. Hususile enflasyonun kurbanları çoktur. Devlet bu gibilerinin sefaletini, gerek başlıca yiyecek maddeleriyle hizmetlerin fiyatlarını sun'î bir şekilde azaltan nakdî yardımlarla, gerek câri faiz haddini küçük rantiyeler yararına olarak yükseltmekle ve gerek ihtiyarlara ve, iktisat ve para politikasının sair kurbanlarına tahsisat ayırmak suretile hafif etmek mecburiyetini hisseder. İktisaden zayıf olanlara yapılan yardım Devletin gasp yoluyla sağladığı kârı geniş ölçüde azaltmaktadır. Para ameliyeleri — para, normal olan tediye fonksiyonu çerçevesi dışına çıktığı zamanlar —, maliye kanalıyla hususî ekonomi sahasındaki âmme müdahalesinin karakteristik bir şeklini irae eder. Bütçe, camiayı ilgilendiren âlelade bir gelir gider muvazenesi olmaktan uzun zamandanberi çıkmış bulunmaktadır. Liberal iktisat sisteminde Devlet, göze çarpmıyacak derecede mahdud olan âmme hizmetlerini yürütmek için millî gelirin ancak %5 veya 10 nu kendine ayırmakta idi. Vergiler de mutedil idi ve hususî şahısların gelirlerini ciddi bir şekilde mütessir etmiyordu. Bugün — ve hususile harbin başındanberi — bütçenin arzettiği ehemmiyet, yalnız cemiyeti ilgilendiren müşterek işlerin aldığı büyük vüs'ati değil ve fakat millî gelirin yeniden tevzi mekanizmasının iktisap ettiği genişliği de göstermektedir. Devlet, hususî şahıslara ait gelirlerin mecmu heyetinin üçte birinden fazlasına vaziyet etmek suretile bir taraftan vergi mükelleflerinin yaşadıkları hayat tarzını değiştirir ve istihlâkle tasaruf arasında mevcut münasebetlere yeni bir mahiyet verirken diğer taraftan, beride, âmme masrafları kanalıyla sayısı gittükçe artan yeni gelirler iktisadî devridaimede dahil olmaktadır. Bütçe, bundan maada, âmme masraflarının hususî bir şekilde sarfi yoluyla iktisadî oluşun normal cereyanını değiştirmek için bir vasıta olarak kullanılmaktadır. İstikraz politikasıyla, hem bünyevî reformlar gerçekleştirmek ve hem de konjonktürel değişiklikler husule getirmek şekillerinde olmak üzere her iki istikamette de, malî sahadaki müdahalecilik ikmal edilmektedir.

Çeviren: Turgut İhsan Tükel